

XOJA AHMAD YASSAVIYNING AXLOQIY QARASHLARINING BARKAMOL SHAXS TARBIYALASHDAGI AHAMIYATI

SADIKOVA Dildor Abdullayevna

FTTI "Ijtimoiy-gumanitar fanlar" kafedrasida katta o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada xoja ahmad yassaviyning axloqiy qarashlarining barkamol shaxs tarbiyalashdagi ahamiyati hamda tarbiyaning tarixiy ildizlari, yurtimizda inson ma'naviy axloqiy tarbiyasi muammosi bo'yicha olib borilgan izlanishlarda ilgari surilgan. Bugungi kunda barkamol shaxs tarbiyalashda buyuk ajdodlar merosini o'rni haqida to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: *ma'naviyat, ta'lim, tarbiya, barkamol shaxs, adolat, insonparvarlik, halollik, axloqiy fazilat, xulq-atvor, ma'rifat.*

ABSTRACT

This article presents the importance of Khoja Ahmad Yassavi's moral views in raising a well-rounded person and the historical roots of education, research conducted on the problem of human spiritual and moral education in our country. The role of the heritage of great ancestors in raising a well-rounded person today is discussed.

Keywords: *spirituality, education, upbringing, well-rounded person, justice, humanity, honesty, moral virtue, behavior, enlightenment.*

KIRISH

Bugungi kunda dunyoning ma'naviy manzarasi keskin o'zgarayotgan bir paytda ma'naviyat va ma'rifatni keng tadqiq etish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Insonlarning har tomonlama komillikka erishishi, ideal shaxs sifatida jamiyatda o'z o'rnini topishida sog'lom ma'naviy bilimlar zarurati ortib bormoqda. Bunda Yassaviy ta'limotidagi insonni ruhiy-axloqiy jihatdan komillikka undovchi umuminsoniy qarashlari muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, uning falsafasidagi insonning o'zini-o'zi anglash, axloqiy fazilatlar, millatlararo totuvlik hamda diniy bag'rikenglik kabi g'oyalarini keng jamoatchilikka yetkazish bugungi kunda muhim ahamiyatga ega.

O'zbekistonda bugungi kunda o'tmishimizning ulug' mutafakkirlari, ularning ilmiy merosini o'rganish, xalqaro maydonda keng targ'ib qilish va avlodlararo vorislikni saqlab qolish omili sifatida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xoja Ahmad Yassaviyning qarashlari markazida asosan inson, uning axloqiy mezonlari yotadi. Inson Alloh tomonidan yaratilgan barcha jonzotlarning gultoji, sababi uning xatti-harakati boshqa mavjudotlarga ato etilmagan sifat – aqlida deb ko'rsatadi. Shu nuqtai

nazardan ham “buyuk ajdodlarimiz islom olamining mutafakkirlari asarlarini, ularning butun jahon sivilizatsiyasi rivojiga qo‘shgan bebaho hissasini chuqur o‘rganish, teran anglash va keng ommalashtirish alohida ahamiyatga egadir”. Shu boisdan xoja ahmad yassaviyning axloqiy qarashlarining barkamol shaxs tarbiyalashdagi ahamiyatini o‘rganish obyektiv zarurat hisoblanadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Talabalarda Yassaviy hikmatlarini o‘rganish orqali bir-biriga mehr- muhabbat, muruvvat va oqibat, saxiylik, saxovat diyonat, qanoat, himmat, adolat, sabr- toqat, mehribonlik, rostgo‘ylik fahm - farosatlik, ziyraklik kabi ma`naviy-axloqiy sifatlar rivojlanib borganligiga guvoh bo‘ldik. Yassaviy yoshlarga murojaat qilib, bilim egallash oson emasligini, buning uchun esa yillar davomida har qanday qiyinchiligu mashaqqatlarga qaramasdan tinmay izlanish va o‘z ustida qunt bilan ishlash kishidan irodali bo‘lishni talab qiladi. Shunday xulqqa ega bo‘lgan Shaxsgina bilim va fan chmqqilarini yillar davomida egallab olishini ta’kidlaydi. Bu borada u o‘zining 20 yoshgacha Buxoroda va boshqa shaharlarda ustozlari rahnamoligida ilm-ma’rifat o‘rganganligi, natijada barcha insonlardagi kabi o‘zida bo‘lgan xilma-xil illatlardan umri davomida qutulishga intilganligini quyidagi misralarda ifodalaydi:

O‘n to‘qqizda yetmish maqom zohir bo‘ldi,
Zikrin aytib, ichu toshim tohir bo‘ldi,
Qoyda borsam, Xizr bobom hozir bo‘ldi,
G‘avs-ul-g‘iyos may ichurdi, tiydim mano.
Yoshim etti yigirmaga, o‘tdim maqom,
Bihamdilloh, pir xizmatin qildim tamom.
Ul sababdan Haqqa yovuq bo‘ldim mano.

Xoja Ahmad Yassaviy mutasavvufilar qoidasiga ko‘ra, ilm-ma’rifat hosil qilib, irshod (vasiyatnoma)olganidan keyin ham faqirlik yo‘lini tanlab, biror erda muqim uy-joy qilmay, shaharma-shahar, qishloqma - qishloq yurib, xalqni ilmga, ma’rifatga, hukmdorni iymon-e’tiqodga, insof-diyonatga da’vat qiluvchi bilimlarni targ‘ib qilgan va zuhd, taqvoni yuzaki tushungan, ilmga amal qilmaydigan zohidlarni qoralagan: Ey behabar, ishq ahlidin bayon so‘rma, Dard istagil ishq dardiga darmon so‘rma. Oshiq bo‘lsang, zohidlardin nishon so‘rma, Bu yo‘llarda oshiq bo‘lsa, tovoni yo‘q. Yoki Zohid bo‘lma, obid bo‘lma, oshiq bo‘lgil, Mehnat tortib ishq yo‘lida sodiq bo‘lgil, Nafsni tiyib, dargohiga loyiq bo‘lg‘il, Ishqsizlarni ham joni yo‘q, iymoni yo‘q. Ushbu satrlardan ko‘rinib turibdiki, smfiylar orasida ham odilman deb maqtanib, nopok ishlar qiladigan riyokorlar ymq emas. Xoja Ahmad Yassaviy mzing "Hikmatlar" nomli asarida ustozlari Arslonbob so‘zlarini eslatib, ana shunday bilimsiz dindorlarni

qattiq qoralaydi: Pir xizmatin qilduk deb, tolibmen deb yurarlar, Yoyyib harom - harishni, qo‘lbarig‘a urarlar, Ko‘zlarida nami yo‘q, xalq ichra kirarlar, Arslon bobom so‘zlarin eshitingiz, tabarruk.

Yassaviyning «Hikmatlar» asaridagi ilm va aqliy tarbiyaga doir fikrlarni o‘rganish va ularni tahlil qilish Shuni ko‘rsatadiki, Xoja Ahmad Yassaviy faqat yirik din arbobi bo‘libgina qolmay, ajoyib shoir va buyuk ma‘rifatparvar, pedagog ekanligi bilan ham kmz mngimizda namoyon bmladi. Uning atrof-muhitdagi hayot ziddiyatlarini kuzatishlari juda nozik va teran pedagogik mushohadalarga boyligi bilan ajralib turadi. Bir zamonlar gullab yaShnagan, ilmu urfon yuksakligiga erishgan Buxoroda ham, boshqa Shaharlardagi kabi, Shohlar va xokimlar, vazirlar va hatto olimlardan himmat, ma‘rifat, insof-diyonat yo‘qolib ketganligi, ijtimoiy-ma‘naviy tarbiyada bo‘shliqning paydo bmlayotganligi Yassaviyni juda qattiq tashvishga solayotganligini quyidagicha ifodalaydi:

Ahli dunyo, xalqimizda saxovat yo‘q,
Podshohlarda, vazirlarda adolat yo‘q,
Darveshlarning duosida ijobat yo‘q,
Turlik balo xalq ustig‘a yog‘di, do‘stlar.
Yoki Nokas, hasis bediyonat qullar hoqim,
Manmanlik haddin oshib, bo‘ldi zolim
Xalq ichinda xor bo‘ldilar darvesh,
olim Himoyati xalqni kofir bo‘ldi, ko‘ring.

Bu misralar barcha xalqni ogohlantiruvchi aqliy, ta‘lim-tarbiyaviy kuchga ega bo‘lgan misralardir. Komillikning asosini, u hamma vaqt tarbiyada, ilmda, axloqiy poklikda deb bilgan va bu bilan u xalq orasida katta shuhrat qozongan.

Yassaviyning «Hikmatlar» asaridagi ilm va aqliy tarbiyaga doir fikrlarni o‘rganish va ularni tahlil qilish Shuni ko‘rsatadiki, Xoja Ahmad Yassaviy faqat yirik din arbobi bo‘libgina qolmay, ajoyib shoir va buyuk ma‘rifatparvar, pedagog ekanligi bilan ham kmz mngimizda namoyon bmladi. Uning atrof-muhitdagi hayot ziddiyatlarini kuzatishlari juda nozik va teran pedagogik mushohadalarga boyligi bilan ajralib turadi. Bir zamonlar gullab yaShnagan, ilmu urfon yuksakligiga erishgan Buxoroda ham, boshqa Shaharlardagi kabi, Shohlar va xokimlar, vazirlar va hatto olimlardan himmat, ma‘rifat, insof-diyonat yo‘qolib ketganligi, ijtimoiy-ma‘naviy tarbiyada bo‘shliqning paydo bmlayotganligi Yassaviyni juda qattiq tashvishga solayotganligini quyidagicha ifodalaydi: Ahli dunyo, xalqimizda saxovat yo‘q, Podshohlarda, vazirlarda adolat yo‘q, Darveshlarning duosida ijobat yo‘q, Turlik balo xalq ustig‘a yog‘di, do‘stlar. Yoki Nokas, hasis bediyonat qullar hoqim, Manmanlik haddin oshib, bo‘ldi zolim Xalq ichinda xor bo‘ldilar darvesh, olim Himoyati xalqni

kofir bo‘ldi, ko‘ring.. . . Bu misralar barcha xalqni ogohlantiruvchi aqliy, ta‘lim-tarbiyaviy kuchga ega bo‘lgan misralardir. Komillikning asosini, u hamma vaqt tarbiyada, ilmda, axloqiy poklikda deb bilgan va bu bilan u xalq orasida katta shuhrat qozongan. Shu bilan birga Xoja Ahmad Yassaviy fanni, bilimni chala, sayoz o‘rganishga qarshi chiqadi. Har bir so‘zning ma‘nosini bilib olgan holda ularni xalqiga, o‘tib kelayotgan yosh avlodga nishon deb keltirgan hikmatlaridagi so‘zlarini dur va gavhar bilan tenglashtiradi. Xoja Ahmad Yassaviy o‘z vazifasiga yuzaki qarovchi, palapartish bajaruvchi, bilimi sayoz olimlarni ayovsiz tanqid qiladi va «haqiqiy olim kim?» degan savolga qator hikmatlari orqali javob beradi: Olim uldur, xisht yostanib tahsil qilsa, Kecha-kunduz Tangrisiga zori qilsa, "Fal-yaz haqu" oyatini tafsir qilsa, Andog‘ olim olim bo‘lur, do‘stlarimo!. Olimlik va undagi yuksak aqliy salohiyatni Yassaviy qanday tushunadi va targ‘ib qiladi degan savol tug‘iladi. Yassaviy buni quyidagicha ta‘riflaydi: «Olimlik - bu shariat bilan tariqatni tushunish, ularning talabiga javob qila bilish». Olimlikning asosiy mezoni sifatida esa Qur‘onni to‘g‘ri tushunish va tushuntirishni belgilaydi. Buni u gavharlarni yig‘a bilish bilan qiyoslaydi: Olim uldur - Shariatda javlon qilsa, Tariqatning bozoriga o‘rnin solsa, Muhabbatning daryosidan gavhar olsa, Andog‘ olim olim bo‘lur, do‘stlarimo!. Shu sababli shoir olimlarning bilimlariga tanqidiy ko‘z bilan qarab men olim deb kitob o‘qishni emas, balki uning ma‘nosini tushunish, har bir so‘zning mohiyatini oyat mazmunidek anglash, shaytonlik, manmanlikdan kechgan, johillik bilmagan kishini olim deb ko‘rsatadi. Yassaviy kitobning ma‘nosini tushuntirib, quruq yodlab, yuzaki o‘qishni bilim olish deb hisoblamaydi. Shuningdek, u oyatlarning tagida yotgan ulug‘ g‘oyalarni tahlil qila olish, uning mohiyatini bilish va hayotga tatbiq eta olish lozimligini uqtiradi: Olimmen deb kitob o‘qur, ma‘no uqmas, Ko‘p oyatning ma‘nosini hargiz bilmas, Takabburu manmanlikni dini tutmas, Olim ermas, johil turur, do‘stlarimo!. Xoja Ahmad Yassaviy ushbu tanqidiy qarashlarini bo‘lg‘usi olimlarga qarata nasihat sifatida yetkazadi. Bu esa ular uchun yanada ko‘proq o‘qish va izlanishga, bilim egallashga, olgan bilimlarini turmushga, hayotga bog‘lab shogirdlariga yetkazishlariga turtki bo‘lgan.

XULOSA

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, insonlarni tarbiyalashda axloqiy madaniyatni shakllantirish ta‘lim va tarbiyaning ajralmas qismi bo‘lishi kerak. Ahmad Yassaviy g‘oyasidagi axloqiy g‘oyalari yoshlarni barkamol inson qilib tarbiyalash va axloqiy fazilatlarni shakllantirishda foydalanish bugungi kunda ma‘naviy-axloqiy tarbiya tizimida mavjud muammolarni hal etishda alohida ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan, yoshlarni allomaning hayot yo‘li, shaxsiy fazilatlari, insonparvarlik faoliyati bilan tanishtirib borishning o‘zi katta ibrat maktabi bo‘lib xizmat qiladi.

REFERENCES

1. Ш.Мирзиёев. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2017. – Б.35. Ўзбекистон Республикасининг 2021 йил 5 июлдаги янги тахрирдаги “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида” ги Қонуни Тошкент ш., 2021 йил 5 июль, ЎРҚ-699-сон.
2. Al-Buxoriy. Hadis, Al-jome` as-sahih. -Т.: “Qomuslar” bosh tahririyati, 1991-1992 yillar , 1- 4-kitoblar.
3. N. Komilov. Tasavvuf. -Т.: «Yozuvchi», 1996 y
4. N.Komilov. «Komil inson haqida 4 risola». -Т.: «Ma'naviyat»,1997 y.
5. Kubro Shayx Najmiddin. Jamoling menga bas: Ruboiylar /Forsiydan Matnazar Abdulkakim tarj.-Т.: Adabiyot va san'at nashriyoti, 1994.-64 b.
6. Orakbayevna, K. D. (2022). THE IMPORTANCE OF GRAMMAR IN LEARNING A FOREIGN LANGUAGE. *Confrencea*, 7(7), 69-72.
7. Kaipbergenova, D. (2016). СНЕТ ТИЛЛАРИНИ (ИНГЛИЗ ТИЛИ) О'ҚИТУВЧИЛАРИНИНГ КАСБИЙ ВАЗИФАЛАРИ ВА ПЕДАГОГИК МАНОРАТИ НАҚИДА. ВЕСТНИК КАРАКАЛПАКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ БЕРДАХА, 33(4), 48-50.
8. Kaipbergenova, D. (2017). THE IMPORTANCE OF MATERIAL DESIGNING IN LANGUAGE TEACHING. ВЕСТНИК КАРАКАЛПАКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ БЕРДАХА, 34(3), 62-63.
9. Каипбергенова, Д. О. (2016). The role of language learning strategies in learning foreign languages. *Молодой ученый*, (12-4), 83-85.
10. Sport, H. (2016). Cognitive factors: systematically forgetting in second language learning. *Молодой учёный*, 3, 832.
11. Orakbaevna, K. D. (2022). USING THE PRINCIPLE OF UNITY IN EDUCATION. *PEDAGOG*, 1(4), 1467-1473.
12. Каипбергенова, Д. О. (2020). СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРАКТИКИ ОРГАНИЗАЦИИ СИСТЕМЫ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ НА ОСНОВЕ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ. In *Инновационное развитие: потенциал науки и современного образования* (pp. 211-213).
13. Masharipova, G. K. (2024). Main Research Areas Of Scientists Of The Khorazm Academy Of Ma'muna. *American Journal of Advanced Scientific Research*, 1(8), 242-247.
14. Orakbayevna, Kaipbergenova Dilbar, MirzakulovIlxom Normuminovich, and Maxmudova Zulfiya Muxiddinovna. "English language teaching methodology for non-native speakers." *Linguistics and Culture Review* 5.S3 (2021): 1721-1725.